

DIMENSIUNEA DE GEN ÎN PROBLEMATICA SCHIMBĂRILOR CLIMATICE

Gabriela DAMIAN-TIMOȘENCO, Valentina BODRUG-LUNGU

Universitatea de Stat din Moldova

Schimbările climatice (SC) reprezintă o realitate pe care omenirea nu o mai poate ignora și care este pe cale de a modifica sănătatea umană și mijloacele de existență. Efectele schimbărilor climatice sunt diferite pentru femei și bărbați, dar femeile ar putea să suporte povara SC mai greu în situații de sărăcie. Vocile femeilor trebuie să fie auzite și prioritățile lor sprijinite ca parte a justiției climatice. Acestea sunt conștiente de importanța justiției climatice și pot juca un rol vital ca agenți ai schimbării în cadrul comunităților lor.

Pentru a face posibilă participarea femeilor la procesele de luare a deciziilor, femeile trebuie să fie susținute prin formare, rețele și acces la resurse. Educația sensibilă la gen în atenuarea și adaptarea la schimbările climatice, abilitarea și strategiile de reziliență-stimulare ar putea pregăti mai bine noile generații să reacționeze în mod adecvat la extreme climatice și să îmbunătățească capacitățile lor înnăscute și dobândite.

Cuvinte-cheie: *educație sensibilă la gen, schimbări climatice, adaptare la schimbările climatice, abordare integratoare a egalității de gen.*

GENDER DIMENSION OF CLIMATE CHANGE

Climate change is a reality that humanity can no longer ignore and which is about to modify the human health and livelihoods. The impacts of climate change are different for women and men, with women likely to bear the greater burden in situations of poverty. Women's voices must be heard and their priorities supported as part of climate justice. They are aware of the importance of climate justice and can play a vital role as agents of change within their communities.

In order to make women's participation in decision-making processes possible, women need to be supported with training, networks and access to resources. Gender-sensitive education in mitigation and adaptation to climate change, empowerment and resilience boosting strategies could better prepare the new generations to react adequately to climate extremes and make the best of their inborn and acquired capabilities.

Keywords: *gender-sensitive education, climate change, adaptation to climate change, gender mainstreaming.*

Introducere

Schimbările climatice au devenit o realitate a lumii contemporane; acestea au loc în Europa și în întreaga lume, stabilind noi recorduri în ultimii ani: temperatura medie a crescut, iar modelele de precipitații s-au schimbat. Schimbările climatice reprezintă un factor de stres pentru ecosisteme, punând în pericol structura și funcționarea lor și subminând reziliența acestora în fața altor presiuni. În egală măsură, acestea comportă riscuri substanțiale pentru omenire.

Sănătatea și bunăstarea oamenilor sunt strâns legate de starea mediului înconjurător. Mediile naturale de bună calitate pot aduce multe beneficii bunăstării fizice, mentale și sociale. Totodată, degradarea mediului, cauzată de poluarea aerului și a apei, radiații, substanțe chimice sau agenți biologici, poate avea efecte negative asupra sănătății [1].

Reiterăm faptul că sănătatea și bunăstarea sunt condiționate de factorii socioeconomi, precum: venitul, locuința, serviciul, educația, genul și stilul de viață. Astfel, efectele schimbărilor climatice ar accentua inegalitățile în materie de sănătate și ar determina o distribuție inegală și sarcini suplimentare pentru grupurile cu venituri modeste și pentru unele grupuri vulnerabile, cum ar fi copiii, femeile, persoanele care lucrează în aer liber, persoanele în vârstă și cele care suferă de afecțiuni [2].

Din cele expuse mai sus derivă evident faptul că aspectele de gen se intersectează cu schimbările climatice și cu vulnerabilitatea persoanelor afectate de acestea. Dezavantajele istorice ale femeilor – accesul limitat al acestora la resurse, drepturile restrânse și vocea neauzită în luarea deciziilor – le face extrem de vulnerabile în contextul schimbărilor climatice [3].

Conceptualizarea demersului științific

Statele lumii, prin aprobarea noii Agende de Dezvoltare Durabilă („Agenda 2030”) [8], au confirmat angajamentul în vederea realizării dezvoltării durabile în cele trei dimensiuni – economică, socială și de mediu – într-un mod echilibrat și integrat. Astfel, sănătatea femeilor și a bărbaților în contextul schimbărilor climatice au fost recunoscute drept subiecte de importanță majoră.

Schimbările climatice amenință nu doar să extindă prăpastia dintre săraci și bogați, ci și să amplifice inechitățile dintre femei și bărbați, deoarece femeile, mai ales acelea din țări în curs de dezvoltare, vor fi afectate în mod diferit comparativ cu bărbații. În acest sens, ne propunem să specificăm unele aspecte și instrumente legate de valorificarea dimensiunii de gen în contextul schimbărilor climatice.

Astfel, reiterăm definiția **abordării integratoare a egalității de gen** (gender mainstreaming) raportată la schimbările climatice, care reprezintă procesul de identificare și integrare a nevoilor și intereselor femeilor și ale bărbaților în fiecare program, politică, strategie, activități administrative sau financiare legate de măsurile de adaptare la schimbările climatice [4].

Analiza de gen a acțiunilor privind schimbările climatice vizează integrarea celor două domenii (de gen și schimbările climatice) și oferă explicații cum impactul schimbărilor climatice și al inegalității de gen se condiționează reciproc. Astfel, analiza diferitelor situații, legate în mod direct sau indirect de schimbările climatice, poate oferi o înțelegere a impactului diferitelor practici legislative, culturale, politici și programe asupra femeilor și bărbaților și necesitatea de ajustare a acestora.

În cele ce urmează vom delimita un șir de particularități specifice femeilor și bărbaților în contextul provocărilor climatice.

• **Femeile și bărbații – cu rolurile sociale diferite pe care le au – sunt afectați diferit de schimbările climatice**

Femeile și bărbații au experiențe diferite, percep și identifică riscurile în mod diferit.

Impactul schimbărilor climatice vizează factorii combinați ai **riscurilor naturale** și **vulnerabilității oamenilor**. Capacitățile de reducere a vulnerabilității și riscurilor sunt determinate de mai mulți factori: **sărăcie, clasă socială, vârstă, etnie și relațiile de gen** etc.

Aceste vulnerabilități iau forma de **expunere fizică, vulnerabilitate socioeconomică, capacitate limitată de a reduce vulnerabilitatea la riscurile relaționate schimbărilor climatice** și de a răspunde acestora. De regulă, schimbările climatice pot intensifica inegalitatea de gen, iar un dezastru poate agrava și mai mult situația femeilor. Pentru femei nivelul riscului este diferit decât pentru bărbați, inclusiv capacitățile de reziliență sunt diferite, care rezultă din diferențele și inegalitatea de gen.

Vulnerabilitatea acută a femeilor și tinerelor în cazul dezastrelor naturale este determinată de anumiți factori: **stereotipuri de gen, restricții culturale sau religioase privind mobilitatea femeilor, diferențele în educarea tinerelor**, în sensul că acestea nu sunt instruite și nu se pune accentul pe abilitățile de supraviețuire ale acestora ca și în cazul bărbaților.

• **Femeile sunt dependente în măsură mai mare de mediul înconjurător decât bărbații**

Femeile, de regulă, sunt cele responsabile de casă și familie și, respectiv, de majoritatea activităților de îngrijire a acestora, de aceea degradarea pădurilor și a pământurilor agricole, reducerea și/sau poluarea surselor de apă, preponderent în țările în curs de dezvoltare, au un impact semnificativ asupra realizării sarcinilor casnice cotidiene.

Deoarece femeile sunt principalii agenți în gospodărie pentru obținerea hranei (agricultură de subsistență, hrană pentru animale, apă potabilă), acestea au tendința de a se baza direct pe resursele naturale, devenind astfel foarte vulnerabile în momentul în care resursele sunt limitate. În gospodăriile sărace din întreaga lume femeile preferă să nu se hrănească și să păstreze hrana pentru copii sau pentru bărbații familiei. În urma creșterii prețurilor la alimente, gospodăriile sărace tind să experimenteze o reducere a calității sau cantității de alimente pe care le cumpără, iar femeile fac, de regulă, cele mai mari sacrificii.

• **Femeile sunt afectate mai mult de schimbările climatice și sunt expuse în măsură mai mare riscurilor/hazardelor asociate acestora**

Deoarece schimbările climatice au un impact mai puternic asupra grupurilor vulnerabile, femeile și tineretele sunt cel mai mult expuse riscului acestora, ele înregistrând rate mai mari de morbiditate, mortalitate și impact economic/capacitate redusă de rezistență față de riscuri. Este demonstrat științific că femeile riscă de 14 ori mai mult decât bărbații să moară într-o catastrofă naturală sau ca urmare a acesteia [5].

Spre exemplu, în cazul **hazardelor naturale** femeile sunt supuse unui risc mai mare de rănire sau deces, datorită condițiilor fizice.

În cazul **hazardelor chimice/antropogene**, utilizarea poluanților organici persistenți poate avea consecințe nefaste asupra sănătății reproductive.

În cazul **hazardelor biologice/sociale** trebuie să se țină cont că apa din fântâni este utilizată de femei în proporții mai mari, astfel și gradul de expunere acestui risc este mai mare.

La general, întreaga populație poate fi expusă riscurilor, doar că femeile și bărbații au niveluri diferite de vulnerabilitate și de acces la resurse și, prin urmare, și-au dezvoltat diferite abilități de adaptare.

Există și riscul de scădere a resurselor de apă, energie și de alimente, iar timpul petrecut de femei și tinere în activități domestice limitează resursa de timp a acestora pentru a se angaja în câmpul muncii sau pentru a beneficia de educație în afara casei, sau pentru a se integra în activitățile comunității.

• **Femeile și tinerele au oportunități și capacități mai reduse decât bărbații și tinerii de a se pregăti și adapta pentru impactul schimbărilor climatice**

Este un fapt dovedit că femeile și tinerele au acces și control *limitat* la terenuri arabile, credite pentru tehnologii agricole avansate, cauza fiind legile discriminatorii și obiceiurile culturale. Fără resurse financiare fermierele nu pot achiziționa activele necesare pentru a se adapta la modificările de mediu, precum noi tipuri de plante și rase de animale care pot supraviețui în caz de secetă și au o toleranță mai mare la căldură sau tehnologii agricole noi.

Totodată, acestea au acces limitat la informații privind consecințele schimbărilor climatice, formarea abilităților de adaptare/reziliență și la instruire în strategii de supraviețuire în caz de hazarde naturale.

• **Femeile sunt mai conștiente de riscurile asociate schimbărilor climatice decât bărbații**

Bărbații deseori tind să subestimeze nivelul riscurilor, fapt ce trebuie luat în considerare în cadrul programelor de instruire și al serviciilor de asistență.

Ignorarea dimensiunii de gen poate duce la evaluări incomplete ale situației și la subestimarea riscurilor. Or, identificarea riscurilor și evaluarea acestora, având în vizor specificul de gen, poate contribui la intervenții mai eficiente și cost-eficiente de reducere a riscurilor în cazul schimbărilor climatei.

Eficiența reducerii riscului, precum și a acțiunilor de prevenire, pregătire și ripostă în cazul dezastrelor climatice poate fi fortificată prin luarea în calcul a gradului diferit de vulnerabilitate a diferitelor grupuri sociale și de gen. Astfel, includerea dimensiunii egalității de gen în documentele de politici, în procesul de realizare a activităților de adaptare, alocațiile financiare, procesul de monitorizare și evaluare a schimbărilor climatice reprezintă o precondiție semnificativă a procesului de adaptare eficientă la schimbările climatice.

Statisticile internaționale confirmă necesitatea luării în considerare a specificului de gen [6]:

✓ 85% din persoanele care mor în urma calamităților naturale generate de schimbările climatice sunt femei.
 ✓ 75% din refugiații pe motive de mediu sunt femei și tot femeile sunt cele mai probabile victime invizibile ale războaielor pentru resurse și ale violențelor cauzate de schimbările climatice.

✓ Studiile demonstrează vulnerabilitatea specifică a femeilor în ceea ce privește mortalitatea în urma calamităților naturale, speranța de viață a femeilor fiind mai redusă comparativ cu cea a bărbaților. Gravitatea dezastrelor este direct proporțională cu discrepanța de gen în speranța de viață: cu cât mai mare este calamitatea, cu atât mai puternic sunt afectate femeile.

• **Femeile contribuie mai puțin la modificările mediului** prin emisiile reduse de CO₂.

Acest argument este valabil în special în ceea ce ține de transport. În multe țări, bărbații consumă dublu energie în comparație cu femeile. Diferențele se datorează utilizării automobilelor preponderent de către bărbați și mobilității mai reduse a femeilor [7].

• **Femeile sunt mai active în vederea întreprinderii măsurilor imediate de confruntare cu schimbările climatice decât bărbații**

Femeile sunt deseori lideri de opinie și agenți ai schimbării în domeniul managementului resurselor naturale și acțiunilor climatice. De aceea, femeile au nevoie de reprezentare egală în procesul decizional. În multe state, femeile sunt principalii utilizatori și gestionari ai energiei în condiții casnice, de aceea pot deveni cei mai buni promotori ai tranziției spre sursele energetice regenerabile.

Vocea femeilor trebuie să fie în centrul deciziilor privind schimbările climatice. Ar trebui să se ia în considerare și să se atragă cunoștințele femeilor în dezvoltarea strategiilor de acomodare, iar participarea femeilor în toate domeniile de luare a deciziilor (la nivel național și internațional) trebuie să crească.

Concluzii

Accentuăm faptul că pentru a evita marginalizarea populației vulnerabile, în special a femeilor, este nevoie de o atenție sporită asupra modului în care inegalitatea de gen împiedică dezvoltarea, sănătatea, echitatea și bunăstarea generală a societății, toate acestea subminând rezistența țărilor în fața schimbărilor climatice. Accesul egal la servicii medicale, la educație și la o protecție imparțială a legii pot ajuta mai bine oamenii să se adapteze la schimbările de mediu.

În cele ce urmează prezentăm un rezumat al tezelor argumentate în articol și propunem un șir de recomandări care ar putea reduce din dezechilibrul de gen în problematica schimbărilor climatice, ceea ce ar spori eficiența acțiunilor de reducere a factorilor care cauzează modificarea climei și favorizează adaptabilitatea populației la noua realitate.

1. Femeile, în comparație cu bărbații, sunt mai dependente în viața cotidiană de resursele naturale ce sunt din ce în ce mai amenințate de consecințele schimbărilor climatice.

2. Femeile sunt mai puțin mobile decât bărbații, fiind în majoritatea cazurilor restrânse în acțiuni în timpul unei calamități climatice, purtând responsabilitate pentru gospodărie, copii, persoanele în etate, cu nevoi speciale și suferinde.

3. Femeile se confruntă cu bariere sociale, economice și politice adiționale, ceea ce limitează participarea acestora la elaborarea strategiilor de adaptare și reduce abilitatea de acomodare și reziliența psihologică a acestora la schimbările climatice.

4. Femeile sunt mai puțin informate despre cum ar trebui să se comporte în cazul calamităților climatice și care ar fi rolul și contribuția acestora în managementului crizei.

5. Femeile sunt buni promotori ai dezvoltării durabile verzi și potențiali ambasadori ai reorientării societății consumeriste spre utilizarea rațională a resurselor. Utilitatea femeilor în calitate de agenți ai schimbării în ce privește stilul de viață, mentalitatea, valorile și modelele de comportament este evidentă datorită influenței acestora în cadrul familiei, în primul rând, dar și în afara ei, în diverse contexte, unde femeile devin adesea lideri neformali.

Asigurarea participării femeilor în gestionarea provocărilor cotidiene, inclusiv a celor legate de mediu, se poate realiza prin includerea intereselor acestora în documentele de politici și prin implicarea lor în procesele decizionale, prin susținerea inițiativelor sociale și economice ale femeilor, prin informarea și educarea acestora în contexte formale și neformale. Astfel, se conturează următoarele **recomandări**:

1. Recomandări la nivel de politici:

- Dezvoltarea proiectelor locale incluzive, care să valorifice experiențele și cunoștințele tradiționale ale populațiilor locale, în special ale femeilor, să facă față vulnerabilităților existente;

- Implicarea activă a femeilor și bărbaților în luarea deciziilor și distribuirea resurselor de către guvernarea locală etc.;

- Integrarea consolidării capacităților sensibile la dimensiunea de gen în soluțiile de adaptare, care trebuie să fie compatibile cu nevoile speciale ale femeilor și să țină seama de obstacolele specifice, dar și de capacitățile și experiențele femeilor;

- Integrarea aspectelor legate de gen în strategii de prevenire și administrare a riscurilor asociate calamităților naturale și dezvoltarea abilităților femeilor prin consolidarea capacităților anterior, în timpul și ulterior producerii calamităților cauzate de schimbările climatice.

2. Recomandări la nivel de sistem educațional

- **Sistemul educațional** trebuie să contribuie la formarea comportamentelor responsabile și de supraviețuire a fetelor și băieților în situații de calamități naturale. **Educația sensibilă la gen**, în calitate de demers educativ social, orientat spre formarea-dezvoltarea personalității fetelor și băieților în vederea realizării eficiente a rolurilor sociale multifuncționale, are menirea de a forma **parteneriate de gen** în toate domeniile vieții. În contextul schimbărilor climatice, acestea devin cruciale pentru adaptare și supraviețuire.

- **În plan educațional**, în ultimele decenii a fost promovată **educația pentru mediu**, menită să dezvolte sensul responsabilității față de mediu, motivația și abilitățile de a participa la îmbunătățirea calității mediului, astfel promovând și capacitatea de a aborda un stil de viață compatibil cu conceptele dezvoltării durabile. Totodată, în contextul subiectului abordat, este necesară o **deplasare treptată a accentelor**: în timp ce continuă implementarea **educației ecologice** să se dea pondere **educației pentru adaptare la schimbările climatice**, deoarece aceste schimbări sunt inevitabile și în continuă ascensiune, unele fiind induse de oameni, altele explicate prin inerția naturii.

- Organizarea campaniilor de informare și educare sensibile la gen a tinerilor privind normele de comportament în caz de calamități naturale, promovarea autocunoașterii, încurajarea flexibilității, dezvoltarea abilității de învățare, stimularea inovării și creșterii anduranței și rezilienței psihologice a tinerilor, ceea ce ar permite luarea în considerare a particularităților fetelor și băieților și identificarea atuurilor personale pe care aceștia le-ar putea aplica în mod benefic atunci când se confruntă cu situații climatice neordinare.

• Valorificarea potențialului disciplinelor școlare (geografia, educația civică și orele de dirigenție) în vederea informării tinerilor despre impactul schimbărilor climatice asupra mediului în care trăiesc și despre modalitățile de adaptare rapidă la aceste provocări; promovarea demersurilor educaționale pragmatice, interactive, sensibile la gen și atractive tinerilor prin actualitate și relevanță, care i-ar ajuta să-și dezvolte *mentalitatea supraviețuitorului* cu toate cunoștințele practice și abilitățile psihosociale necesare pentru a putea face față provocărilor climatice și a duce o viață de calitate.

Doar luând în considerare sugestiile de mai sus vom putea pregăti nu doar tinerele dar și tinerii pentru o implicare activă în problemele de mediu, cu accent pe o mai bună adaptare la schimbările climatice, dar și vom putea transmite noii generații mesajul că modificările de climă sunt nu doar provocări, dar și oportunități pentru a lansa inovații și ocazii de a revizua valorile și percepțiile tradiționale ale omenirii vizavi de mediul înconjurător.

Referințe:

1. Agenția Europeană de Mediu. *Mediul European – Starea și Perspectiva 2015: Raport de Sinteză*, ISBN: 978-92-9213-526-3, <http://www.eea.europa.eu/soer-2015/synthesis/mediul-european-2013-starea-si-perspectiva.pdf>
2. Comisia Comunităților Europene, Document de Lucru al Serviciilor Comisiei. *Impactul schimbărilor climatice asupra sănătății oamenilor, a animalelor și a plantelor*, 2009, http://ec.europa.eu/health/ph_threats/climate/docs/com_2009-147_ro.pdf
3. KARAT COALITION, *Human Development Report 2007-08. Fighting climate change: Human solidarity in a divided world*, http://www.karat.org/wp-content/uploads/2012/02/Brief_Gender_Climate_Change_ru.pdf
4. BODRUG-LUNGU, V. *Ghid privind includerea dimensiunii de gen în domeniul sănătății în contextul schimbărilor climatice*. Proiectul ADA/UNDP „Suport pentru procesul național de planificare a adaptării Republicii Moldova la schimbările climatice”, 2015.
5. ROBINSON, M. Foundation Report. *Women’s Participation: An Enabler of Climate Justice*, 2015, p.5.
6. http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/envi/ad/889/889983/889983ro.pdf
7. ULRIKE, R. *Gender, climate change and adaptation. Introduction to gender dimensions*, 2007, Focal Point Gender, Environment, Sustainability, www.genanet.de

Prezentat la 22.06.2016